

Skončilo sa vystúpenie (Francúzska) z prvej svetovej vojny?

Stéphane Audoin-Rouzeau

Abstract:

AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane: Is the Exiting (by France), from World War I, Over Yet?

To start, the author asks a thought-provoking question – whether France has definitively exited World War I. He defends the methodological approach to exiting the war, which may better render the complexities of the reconciliation of the war experience than the oft-used term the post-war period. He deals with the different amounts of time taken, and especially the persisting grief from the loss of loved ones which carries over into the later generations and in such a way the Great War still seems to be relevant even today. He links the renewal of interest in the memory of the Great War in the 1990s with the end of the Cold War, which he considers to be the final expression of World War I. The revival of interest in the memory of the Great War can be seen particularly in regard to the centenary, although at this point it is still too early to assess its impact.

Keywords: exiting wars, France, World War I, historiography, grief and trauma

Názov tohto príspevku môže oprávnenne provokovať: otázka, či po sto rokoch už prebehlo definitívne vystúpenie z prvej svetovej vojny, pôsobí ako zjavná chronologická absurdita. Okrem toho je evidentné, že jasná odpoveď na takú otázku nie je možná. Jej význam však spočíva v tom, že núti nanovo sa zamyslieť nad pojmom vystúpenie z vojny v súvislosti s prvou svetovou vojnou.

A dovoľm si povedať, že to platí špeciálne v prípade „francúzskej“ Veľkej vojny. Vieme totiž, že Francúzsko bolo z veľmocí, ktoré viedli vojnu, postihnuté najviac, takže sú oprávnené odhady, že na konci konfliktu mali až dve tretiny francúzskeho obyvateľstva nejaký dôvod na smútok. V tomto smere predstavovala Veľká vojna pre Francúzsko rozhodujúcu konfrontáciu s bezprecedentným masovým umieraním, s akým sa už nikdy neskôr nestretlo; išlo o násilnú, vzdialenú smrť bez nožnej prítomnosti blízkych; smrť bez tiel, ktoré by rodiny mohli pochovať. A predsa mala takáto smrť v čase samotnej vojny zmysel – hlboký patriotický význam vojny totiž vo francúzskej spoločnosti v rokoch 1914 až 1918 vyvoláva len málo pochybností – no následne sa tento zmysel v 20. a ešte viac v 30. rokoch 20. storočia ukazoval byť stále menej pochopiteľný. Ako vieme, po všeobecnej akceptácii vojny v danej chvíli nasledovalo rovnako hromadné odmietanie tej istej vojny po jej ukončení.

Tieto aspekty, o ktorých sa veľa napísalo na iných miestach, zdôrazňujem z toho dôvodu, že podľa môjho názoru doslova predurčujú otázku procesu francúzskeho vystúpenia z vojny v jeho celom (t. j. dlhom) trvaní a tiež v jeho

zložitosti; zároveň pritom vyjadrujú relatívnu nemožnosť završenia procesu vystúpenia z vojny, a to možno až do súčasnosti.

V súvislosti s objektom nášho záujmu – „vystúpením“ z prvej svetovej vojny – sa ukazuje byť komplikované práve to, že „subjekt sa nachádza v subjekte“, ak to tak môžem povedať. Lebo samotný pojem „vystúpenie z vojny“ je neoddeliteľný od historiografického obratu, ktorý nabral „objekt Veľká vojna“ v 90. rokoch minulého storočia, a to najmä vo Francúzsku. Samotný zrod pojmu je teda neoddeliteľný od konkrétneho kontextu..., a to od kontextu iného „vystúpenia z vojny“, poznamenaného pádom Berlínskeho múru koncom studenej vojny a sovietskeho impéria, posledného prejavu Veľkej vojny. Vystúpenie z vojny je rovnako neoddeliteľné od oživenia pamäti prvej svetovej vojny, historickej spomienky na prvý celosvetový konflikt v Európe, ktoré sú pre Francúzsko obzvlášť príznačné v porovnaní s inými európskymi krajinami. Ako teda oddeliť samotný pojem vystúpenia z vojny od tejto kontextovej hlušiny, ktorá ho istým spôsobom tak tesne spútava?

Otázka je o to citlivejšia, že historiografia Veľkej vojny, ktorú tu obhajujem – budem hovoriť o tej, ktorá sa vykryštalizovala okolo výskumného centra *Historial de Péronne*¹ od začiatku 90. rokov – sa podľa môjho názoru veľmi usilovala zakoreniť samotný pojem „vystúpenie z vojny“ do historiografie. Veľká vojna dala tomuto konceptu charakter paradigmy v dôsledku zložitosti, bohatosti, dĺžky a často aj dramatickej povahy procesu, ktorý sa po roku 1918 začal v krajinách, ktoré predtým viedli vojnu.

Keď sme v roku 2008 s Christophom Prochassonom vydali kolektívne dielo *Vystúpiť z Veľkej vojny. Svet a obdobie po roku 1918*,² hneď na začiatku sme zdôraznili, do akej miery sa ritualizácia prechodu od vojny k mieru usilovala presadiť myšlienku jasného (ak nie brutálneho) a v každom prípade definitívneho konca obrovského konfliktu. Na niektorých miestach prebiehala skutočná mimézis návratu vojnového stavu, ako zdôraznil Bruno Cabanes,³ keď analyzoval návrat francúzskych plukov zo železničných staníc v roku 1919, pri ktorom vojaci išli tými istými trasami ako o päť rokov skôr – ako keby išlo o vojakov z leta 1914, ktorí sa v roku 1919 vracajú domov! Historická veda sa rovnako usilovala stanoviť definitívny koniec konfliktu, ktorý sa práve završil, o čom svedčia tieto riadky historika Pierra Carona uverejnené v roku 1921 v periodiku *Revue de synthèse*: „Musíme vychádzať z toho, že Versailleskou zmluvou sa skončila vojna rokov 1914 – 1918, tak ako sa Viedenskými zmluvami uzatvorili vojny revolúcie a cisárstva. Nie je dôležité, či považujeme za termín ukončenia dátum podpisu zmluvy alebo dátum jej vstupu do platnosti, alebo dátum ofi-

1 *Historial de la Grande Guerre* bol otvorený v roku 1992 a samotný názov je spojenie dvoch slov *histoire* (história) a *mémorial* (pamätník). Medzinárodný tím historikov z Francúzska, Veľkej Británie a Nemecka poskytol v expozícii múzea nový pohľad na prvú svetovú vojnu, keď sa sústredil na každodennosť vojakov bez ohľadu na ich národnosť. Táto inštitúcia je zároveň múzeom a aj výskumným ústavom – poznámka editora.

2 AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane – PROCHASSON, Christophe (ed.) *Sortir de la Grande Guerre. Le monde et l'après-1918*. Paris : Tallandier.

3 CABANES, Bruno. *La Victoire endeillée : la sortie de guerre des soldats français, 1918 – 1920*. Paris : Seuil, 2004.

*ciálneho pokoja zbraní vo Francúzsku: rozdiel je len niekoľko týždňov či niekoľko mesiacov. Podstatné je to, že keď sa už raz mílnik stanoví, treba ho rešpektovať; inak by sme smerovali k zmätku a v dôsledku zveličovania aj k bezvýchodiskovej situácii.*⁴ Práve k tomuto (podľa môjho názoru nevyhnutnému) „zmätku“, ak už nie k zveličovaniu a bezvýchodiskovej situácii, nás má priviesť pojem vystúpenie z vojny.

V tom istom kolektívnom diele, ktoré som už spomenul, sme na druhej strane zdôraznili úlohu, ktorú zohral pád Berlínskeho múru 9. novembra 1989 vo vnímaní toho, že druhá svetová vojna je konečne ukončená: „*Povojnové obdobie... trvalo veľmi dlho, no konečne sa chýli ku koncu,*“ napísal v tejto súvislosti Tony Judt.⁵ Čo však je „povojnové obdobie“? Na konci „krátkeho dvadsiateho storočia“ sme jasne pochopili, že pojem „povojnové obdobie“ sám osebe nepostačuje na vyjadrenie toho, čo bolo v hre v Európe po roku 1918; odvtedy sa veľmi rozšíril pojem „vystúpenie z vojny“.

Čo sme tým heuristicky získali? Pojem bezpochyby umožňuje premýšľať v dlhšom časovom horizonte bez kľúčových dátumov, ktorými sú podpisy prímerí a neskôr mierových zmlúv: transformuje teda chronologický segment, ktorý je nevyhnutne pomerne krátky, na omnoho dlhší proces; vnáša tiež novú komplexnosť do analýzy možného pokračovania veľkého vojnového násillia; a napokon má plasticitu, ktorej sa nič nevyrovná a vďaka ktorej je možné urobiť zo zrodu bolševického, fašistického a nacistického totalitarizmu rovnaký počet pokračujúcich vojen, ktorých politické pole sa posúva, pričom vonkajší nepriateľ sa mení na iného nepriateľa, ktorý je teraz definovaný vnútri samotného národa. Práve týmto spôsobom nadobúda plný význam pojem „brutalizácia európskych spoločností“, s ktorým tak sugestívne pracoval George Mosse.

Na tomto mieste by som sa chcel vyjadriť aj k pojmu *čas*. Vojna sa totiž neodráva v jedinom lineárnom čase, ktorý má podobu jednoduchého chronologického vektora. Veľká vojna si vytvorila vlastný čas, ktorý nemožno zjednodušiť na čas mieru, vytvorila skrátka špecifický čas, ktorý ako taký prežívali sociálni aktéri – čiže „subjektivizovaný“ čas. O Veľkej vojne teda nemôžeme hovoriť bez toho, aby sme sa zaoberali jej vlastnou časovosťou. A z pojmu „vystúpenie z vojny“ vyplýva práve jedna veľká otázka, a to otázka prechodu z tohto „iného“ času vojny do odlišného času, času *po vojne*: teda času vystúpenia z vojny – a tento pojem by sa mal zrejme používať v množnom čísle, lebo aj v jedinej krajine všetko nasvedčuje tomu, že takéto vystúpenie z vojny bolo viacnásobné alebo malo viacero podôb. Lepšie by teda asi bolo hovoriť o vystúpeniach z vojny v množnom čísle, lebo v rámci „iného“ času samotnej vojny sa prekrývali rozličné časy. Keďže nie všetci súčasníci vojny „bývali“ v tej istej časovosti, tieto odlišné časy sa premiešali, spolunažívali, občas si protirečili. A niekedy sa predĺžili aj po pokoji zbraní.

4 CARON, Pierre. Sur l'étude de l'histoire de la guerre. In *Revue de synthèse historique*, august – december 1921, s. 7-8.

5 JUDT, Tony. *Après-guerre : une histoire de l'Europe depuis 1945*. Paris : A. Colin, 2007, s. 24. Vyšlo pod názvom *Povojnová Európa: história po roku 1945* v slovenskom preklade v roku 2007 vo vydavateľstve Slovart.

Jeden z najzaujímavejších z týchto mnohých časov sa špeciálne viaže k našej téme: je to čas smútku a psychického utrpenia spôsobeného masovým umieraním a jeho špecifickými podobami v rokoch 1914 – 1918. To, že historiografia Veľkej vojny si stále viac uvedomovala dôležitosť smútku, hĺbku traumy tých, čo žijú, dlhé trvanie tohto smútku a ich pretrvanie aj v nasledujúcich generáciách, veľmi prispelo k zakoreneniu pojmu vystúpenie z vojny v našom novom ponímaní konfliktu. Stále väčšie uvedomovanie si toho, že psychické utrpenie spôsobené masovým umieraním a násilím (v priemere okolo 1000 mŕtvych denne vo Francúzsku počas štyri a pol roka!) odznieva veľmi pomaly – práve to z historiografického hľadiska „transformovalo“ niekdajšie „povojnové obdobie“ na dnešné „vystúpenie z vojny“.

Teda vojnový smútok. Smútok a trauma a ich *odovzdávanie*: vojna sa totiž odovzdáva práve prostredníctvom nich v istej medzigeneračnej migrácii, ktorej prejavy dnes vedy o psyché poznajú lepšie. Extrémne by som to zhrnul takto: prvá generácia prežije vojnovú udalosť, ale vlastne mlčí o tých najdôležitejších veciach; druhá musí žiť v mlčaní svojich predkov; tretia kladie otázky a môže o týchto témach konečne prehovoriť. Ako historik patriaci do tejto tretej generácie sa domnievam, že som taký proces zažil vo svojom vnútri v priebehu 90. rokov. Myslím si, že v roku 2013 som prostredníctvom osobného príbehu⁶ napokon pochopil, že som nebol len jeho svedkom, ale nevedomky a dlhodobo aj jeho účastníkom. Pocítil som účinky straty alebo rôzne možné podoby „straty“ v troch generáciách.

Práve takto Veľká vojna, ktorá sa v priebehu 70. a 80. rokov 20. storočia dostávala medzi „mŕtve udalosti“, v 90. rokoch znova „ožila“ a bolo možné klásť nové otázky o období po roku 1918. A tento návrat rokov 1914 – 1918 nebol len krátkodobý: trval celé štvrtstoročie až po súčasnú storočnicu. Tento proces „návratu“ udalostí z rokov 1914 – 1918 sme mohli sledovať od roku 1998 vďaka mimoriadnemu prieskumu verejnej mienky o historickom spomínaní Francúzov. V novembri 1998 totiž prieskum agentúry *Ipsos* o „významných udalostiach a osobnostiach 20. storočia“⁷ poskytol po prvý raz príležitosť presnejšie zmerať tento fenomén spomienkovej „prítomnosti“. Veľká vojna obsadila štvrté miesto po druhej svetovej vojne, kríze v roku 1968 a páde komunizmu. Prvé prekvapenie: vojna 1914 – 1918 tak napriek svojej vzdialenosti v čase predbehla budovanie Európy, dekolonizáciu, ropné krízy, krízu v roku 1929, ruskú revolúciu v roku 1917 a iránsku revolúciu v roku 1979. Navyše, čím boli respondenti mladší, tým vyššiu priečku získavala Veľká vojna v hierarchii udalostí 20. storočia; tí najmladší (15 – 19 rokov) ju dokonca kládli na druhé miesto. Inými slovami, čím viac plynul čas, tým viac rástol relatívny význam „udalostí 1914 – 1918“, dá sa povedať, že o to viac Veľká vojna *mladla*. Tento prieskum z konca 90. rokov veľmi dobre ukázal proces, ktorým sa Veľká vojna postupne vracala – a už sa celkom vrátila – do historickej pamäti Francúzov.

6 AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane. *Quelle Histoire. Un récit de filiation*. Paris : Seuil, 2013.

7 Les personnalités et les événements marquants du XXe siècle. prieskum Ipsos Opinion, *Le Monde*/France 3/Festival du film d'histoire de Pessac, 9. november 1998. Prieskum bol uskutočnený 6. a 7. novembra 1998.

Aktuálna storočnica je síce falošným dôkazom, no bezpochyby predstavuje príchod spomienkového fenoménu, ktorý sa začal už dávno pred ňou.

Vysvetliť príčiny tohto návratu rozhodne nie je jednouché. Aj tentoraz treba myslieť na kontext: pád Berlínskeho múru, rozpad ZSSR, vytvorenie novej mapy strednej Európy, ktorá je pravým opakom mapy vytvorenej „zmluvami z parížskeho predmestia“ v rokoch 1919 – 1920; ďalej – a možno predovšetkým – návrat vojny do bodu v Európe, v ktorom vznikla v roku 1914 (Balkán), a potom ten názov Sarajevo, ktorý sa opäť vyslovuje každý deň počas obliehania mesta v rokoch 1992 – 1995. Zavŕšenie „krátkeho 20. storočia“ (Eric Hobsbawm)⁸ uľahčilo spomienkový návrat k jeho počiatkom, čiže návrat k jeho (oneskorenému) začiatku v rokoch 1914 – 1918. V priebehu 90. rokov sa tak uzavrel nekonečne tragický kruh európskych dejín a vrátili sme sa na ich začiatok.

Ide však určite aj o niečo iné než o tento obrat poznačený novou geopolitickou konjunktúrou 90. rokov. V plnom rozsahu to vysvetľuje literatúra, najmä Jean Rouaud so svojou príznačnou knihou *Polia cti*, ktorá získala Goncourtovu cenu 1990.⁹ V diele sa píše o tom, ako v jednej francúzskej rodine v 60. rokoch vychádza pomaly a postupne na povrch vojnový smútok „tetušky“ (teta rozprávačovho otca), ktorá v roku 1916 prišla vo vojne o svojho brata Josepha; počas svojich posledných dní si ho pletie s iným Josephom – jej synovcom, ktorý zomrel na zástavu srdca krátko predtým. Toto zamieňanie si dvoch Josephov odhaľuje celej rodine dovtedy skrytý smútok a zároveň otvára „kryptu“ vytvorenú prechodom vojnového násillia, ktoré zažili predkovia rozprávača. Obrovský úspech knihy bezpochyby dostatočne naznačuje, aký by mohol byť neukončený smútok z Veľkej vojny vo Francúzsku: je to smútok tretej generácie – generácie Jeana Rouauda, rovnako ako aj autora týchto riadkov, teda generácie, ktorá dozrela práve na konci 20. storočia.

Tento proces návratu Veľkej vojny od 90. rokov vo Francúzsku nepochybne signalizuje neukončený smútok. Neukončený, lebo nikdy nebol úplne „naplnený“. Lebo ak sa vo Francúzsku nezavŕšilo vystúpenie z vojny, je to bezpochyby preto, že veľký konflikt sa úplne neskončil v dôsledku neukončeného smútku v obdobi tesne po 1914 – 1918.

Ukázali to aj emócie, ktoré len pár rokov pred storočnicou Veľkej vojny vyvolala u Francúzov smrť posledného francúzskeho vojaka z 1. svetovej vojny, ktorým bol Lazare Ponticelli, a tiež ohlas vyvolaný jeho „štátnym pohrebom“ zo 17. marca 2008: odozva týchto udalostí jasne ukázala, že Veľká vojna a osobitne jej rozmer súvisiaci s veteránmi je stále mimoriadne živou udalosťou v kolektívnej historickej pamäti Francúzov. Ani v tomto prípade však taká horlivosť nebola samozrejماً: smrť posledných veteránov francúzsko-pruskej vojny

8 HOBBSAWM, Eric. *The Age of Extremes. The Short Twentieth Century, 1914 – 1991*. London : Michael Joseph, 1994. Vyšlo v češtine pod názvom *Věk extrémů - Krátké dějiny 20. století 1914 – 1991* v roku 2010 vo vydavateľstve Argo.

9 ROUAUD, Jean. *Les champs d'honneur*. Paríž : Editions de Minuit, 1990. Autor sa vracia ku genéze diela v knihe *Un peu la guerre (La vie poétique, 3)*. Paris : Grasset, 2014.

z roku 1870 si v 50. rokoch minulého storočia nikto nevšimol, rovnako ako predtým smrť posledných vojakov Napoleonovej Veľkej armády na konci 90. rokov 19. storočia.

Vysvetľuje to aj spoločenský význam storočnice Veľkej vojny vo Francúzsku od roku 2014: iste, jej úplná bilancia ešte zatiaľ nie je urobená (o to viac, že spomienkové podujatia sa ešte neskončili), no celý rad indikátorov svedčí o tom, že táto téma je trvalo schopná mobilizovať národ. Ak sa ukázal mobilizačný potenciál storočnice Veľkej vojny vo Francúzsku, je to podľa môjho názoru práve preto, že vystúpenie Francúzska z vojny sa ešte neskončilo; a neskončilo sa z dôvodu neukončiteľného smútku.

Nie je v tomto smere príznačné, že najväčší pamätník storočnice bol postavený vo Francúzsku a inšpirovaný masovým smútkom? Ide o pamätník „Obruč pamäti“ na cintoríne Notre-Dame-de-Lorette, odhalený 11. novembra 2014, kde sú v abecednom poradí zapísané mená vojakov, ktorí padli na území regiónu Nord-Pas-de-Calais v rokoch 1914 – 1918 bez ohľadu na ich národnosť. Tento pamätník predstavuje na vnútroštátnej i medzinárodnej úrovni doteraz najväčšiu pamätnú svätyňu v Európe a vo svete, ktorá bola zasvätená padlým v prvej svetovej vojne. Okrem toho ide o významnú inováciu – ak už nie o určitý antropologický zlom – v tradícii pripomínania Veľkej vojny, a to vďaka tomu, že do kovu je v abecednom poradí a *bez rozlišovania národnosti* zapísaných 580 000 mien bojovníkov, ktorí tam padli v rokoch 1914 až 1918.

Na záver: kedy sa vystúpenie z vojny vo Francúzsku *skutočne* završí? Doteraz si tam vojna 1914 – 1918 zachováva veľmi osobitné postavenie „poslednej katastrofy“¹⁰ (Henry Rousso). Predstavuje základnú referenciu, ako okrem iného ukazuje výzva k „posvätej jednote“¹¹ po atentátoch z 13. novembra 2015 v Paríži – tento mýtus zjednoteného a zomknutého Francúzska zoči-voči agresii vtedy často nadobúdala podoby a formulácie používané už v lete 1914,¹² čo potvrdzuje, že Veľká vojna bola sto rokov od svojho začiatku stále jedným z najúčinnějších nástrojov, ktoré mali francúzski politici k dispozícii, keď sa usilovali o sprostredkovanie minulosti, keďže nedokázali naznačiť zrozumiteľnú budúcnosť.

Ako som už povedal, Veľká vojna zaznamenala vo Francúzsku za posledné štvrtstoročie nebývalý návrat. Bude však „tretia generácia“ schopná „odkázať toto dedičstvo“ nasledujúcej – štvrtej, či dokonca piatej generácii? Inými slovami: v akom momente sa jasne ukáže nemožnosť sľubu „Nikdy na nich nezapudneme!“, ktorý dal vojakom 1. svetovej vojny vtedajší prezident republiky na konci svojho prejavu na počesť Lazara Ponticelliho 17. marca 2008? Kedy sa ukáže, že taký sľub nemožno dodržať? Ešte inak povedané: kedy prestane byť

10 ROUSSO, Henry. *La dernière catastrophe. L'histoire, le présent, le contemporain*. Paris : Gallimard, 2012.

11 Výslovne ju požaduje premiér Manuel Valls 15. novembra 2015.

12 Odkazujem tu na svoj článok: L'après-13 novembre: naissance et mort d'une « culture de guerre » ? In *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, apríl – jún 2017, č. 134, s. 11-19.

Veľká vojna nositeľkou silných emócií, ktoré sú s ňou stále spojené, a prejde do veľkého hrobu „mŕtvych udalostí“ (samozrejme, mŕtvych nie pre úzky okruh odborníkov, ale pre väčšinu ľudí ako toľko vojen pred ňou)? V čase, keď píšem tieto riadky, zjavne nie je možné nájsť odpoveď na túto otázku.

Z francúzštiny preložila Kornélia Ševčíková

Cituj:

AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane. Skončilo sa vystúpenie (Francúzska) z prvej svetovej vojny? In *Forum Historiae*, 2018, roč. 12, č. 2, s. 43-49. ISSN 1337-6861.

...

Stéphane Audoin-Rouzeau
École des Hautes Études en Sciences Sociales
105 Boulevard Raspail
75006 Paris
sar@ehess.fr